

Toen luchtvaartheld Charles A. Lindbergh bij de verkiezingen van 1940 Franklin D. Roosevelt verpletterde, sloeg in elke joodse familie in Amerika de angst toe: Lindbergh verweet de joden al tijdenlang publiekelijk dat ze uit eigenbelang aanstuurden op een zinloze oorlog met nazi-Duitsland. Als drieëndertigste president van de Verenigde Staten kwam hij direct tot een vriendschappelijke verstandhouding met Adolf Hitler, zonder een probleem te maken van diens antisemitische politiek en de Duitse oorlogsmisdaden in Europa. In *Het complot tegen Amerika* vertelt Philip Roth hoe zijn eigen familie overleefde tijdens de periode-Lindbergh, die beschouwd moet worden als een van de zwartste bladzijden uit de recente Amerikaanse geschiedenis.

Het complot tegen Amerika kreeg in de Verenigde Staten in 2005 de Society of American Historians' Award toegekend voor de 'meest bijzondere historische roman over een Amerikaans thema in 2003/2004', en in het Verenigd Koninkrijk de W.H. Smith Award voor het beste boek van het jaar, waarmee Roth de eerste schrijver werd in de zesenveertigjarige geschiedenis van de prijs die hem tweemaal won.

'Het aangrijpende relaas van één familie oog in oog met de geschiedenis.'

– *New York Times*

'Wurgend realisme.'

– *Het Parool*

'Literatuur op zijn allerbest.'

– *de Volkskrant*

Philip Roth

Het complot tegen Amerika

Roman

Vertaling Ko Kooman

2017

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Voor S.F.R.

1

Juni 1940 – oktober 1940

Stem voor Lindbergh of stem voor oorlog

In deze herinneringen regeert de angst, een voortdurende angst. Natuurlijk kent elke kindertijd wel zijn verschrikkingen, maar toch vraag ik me af of ik als kind minder bangelijk zou zijn geweest als Lindbergh geen president was geworden, of als ik geen joden als ouders had gehad.

Toen de eerste schok zich voordeed, in juni 1940 – de nominatie voor het presidentschap van Charles A. Lindbergh, Amerika's internationale luchtvaartheld, door de Republikeinse conventie in Philadelphia – was mijn vader negenendertig, een verzekeringsagent met alleen lagere school, die iets minder dan vijftig dollar per week verdiende, genoeg om de belangrijkste rekeningen op tijd te kunnen betalen, maar weinig meer dan dat. Mijn moeder – die graag naar de kweekschool had gewild maar geen geld voor de opleiding had, die na de middelbare school als secretaresse op een kantoor was gaan werken en thuis was blijven wonen, die ervoor gezorgd had dat wij ons zelfs op het dieptepunt van de Grote Depressie niet arm voelden doordat ze de verdiensten die mijn vader haar elke vrijdag overhandigde even bekwaam beheerde als ze het huishouden bestierde – was zesendertig. Mijn broer Sandy, een zesdeklasser met het tekentalent van een wonderkind, was twaalf, en ik, een tweedeklasser die een jaar

voor was – en een postzegelverzamelaar in de dop, net als miljoenen andere kinderen geïnspireerd door 's lands grootste filatelist, president Roosevelt – was zeven.

Wij woonden op de bovenverdieping van een houten tweeënhalfe gezinswoning in een straat met bomen erlangs. Alle huizen hadden een bakstenen portiek, elk van een puntdakje voorzien, en een klein voortuintje omsloten door een lage heg. De wijk Weequahic was even na de Eerste Wereldoorlog gebouwd op landbouwgrond aan de onontgonnen zuidwestrand van Newark, een stuk of zes straten die volgens imperialistisch gebruik naar zegevierende marinecommandanten in de Spaans-Amerikaanse oorlog waren genoemd en de plaatselijke bioscoop die, naar Franklin D. Roosevelts verre bloedverwant – en Amerika's zesentwintigste president – de Roosevelt heette. Onze straat, Summit Avenue, lag op het hoogste punt van de buurt, zo hoog als mogelijk is in een havenstad die amper dertig meter oprijst boven het niveau van de schorren aan haar noord- en oostkant en de diepe baai ten oosten van het vliegveld die zich om de oliereservoirs van het Bayonne schiereiland buigt en zich daar verenigt met de New York Bay en aldus langs het Vrijheidsbeeld zijn weg vindt naar de Atlantische Oceaan. Als we uit het achterraam van onze slaapkamer in westelijke richting keken, konden we soms landinwaarts helemaal de donkere boomgrens van de Watchungs zien, de lage bergketen omzoomd door grote landgoederen en welvarende, dunbevolkte voorsteden, de uiterste grens van de bekende wereld – en een kilometer of dertien van ons huis vandaan. Een blok verder naar het zuiden lag de arbeiderswijk Hillside, die voornamelijk door niet-joden werd bewoond. De grens met Hillside vormde het begin van Union County, wat een totaal ander New Jersey was.

We waren in 1940 een gelukkig gezinnetje. Mijn ouders waren hartelijke, gastvrije mensen, hun vriendenkring was een keuze uit mijn vaders collega's van kantoor en de vrouwen die samen met mijn moeder de oudercommissie van de nieuwe school aan Chancellor Avenue hadden opgericht waar mijn broer en ik onderwijs genoten. Het waren allemaal joden. De mannen in onze buurt dreven ofwel hun eigen zaak – de snoepwinkel, kruidenierswinkel, juwelierswinkel, kleding-

zaak, meubelzaak, het garagebedrijf, de delicatessenwinkel – of leidden kleine werkplaatsen bij de spoorlijn van Newark naar Irvington, of werkten zelfstandig als loodgieter, elektricien, huisschilder of boilermonteur, of waren eenvoudige kooplui en vertegenwoordigers zoals mijn vader, die dag aan dag in de straten van de stad en bij de mensen thuis hun waren in commissie aan de man brachten. De joodse artsen en advocaten en de geslaagde handelaars die grote winkels in het centrum bezaten, woonden in eengezinswoningen in straten aan de oostkant van de heuvel van Chancellor Avenue, dicht bij het gras en de bomen van Weequahic Park, een honderdtwintig hectare parkland die met hun watersportplas, golfbaan en drafbaan het Weequahic-deel scheidde van de industrieterreinen en sloopsterminale langs Route 27 en het Pennsylvania Railroad viaduct ten oosten daarvan en de beginnende luchthaven daar weer ten oosten van – de depots en havenkades van Newark Bay, waar vracht van overal ter wereld werd gelost. Aan de westkant van de buurt, de parkloze kant waar wij woonden, resideerde ook een enkele leraar of apotheker, maar verder waren er maar weinig academisch gevormde mensen onder onze naaste burens en zeker geen welgestelde ondernemers of industriëls met hun gezinnen. De mannen werkten vijftig, zestig, zelfs zeventig of meer uur per week; de vrouwen werkten onafgebroken; met weinig hulp van arbeidsbesparende apparaten deden ze de was, streken ze overhemden, stopten ze sokken, keerden ze boorden, zetten ze knopen aan, maakten ze het wolgoed motecht, boenden ze meubels, veegden en dweilden ze vloeren, wisten ze ramen, maakten ze gootstenen, badkuipen, wc's en kachels schoon, zogen ze vloerkleden, verpleegden ze zieken, deden ze boodschappen, kookten ze eten, voedden ze familieleden, ruimden ze kasten en laden op, controleerden ze schilderwerk en huishoudelijke reparaties, troffen ze alle voorbereidingen voor de religieuze plechtigheden, betaalden ze de rekeningen en hielden ze de gezinsboekhouding bij, terwijl ze tegelijkertijd zorgden voor de gezondheid, de kleding, de hygiëne, het onderwijs, de voeding, het gedrag, de verjaardagen, de discipline en het moreel van hun kinderen. Een paar vrouwen werkten samen met hun mannen in de familiezaakjes in de winkelstraten van de buurt, na schooltijd en

's zaterdags geholpen door hun oudere kinderen, die bestellingen bezorgden, de voorraad bijhielden en de winkel schoonmaakten.

Wat onze burens in mijn ogen kenmerkte en onderscheidde, was veeleer het werk dat ze deden dan hun geloof. Niemand in de buurt had een baard of kleepte zich op de traditionele manier of droeg een keppeltje ofwel buiten of in de huizen waar ik als jongen met mijn vriendjes in en uit liep. De volwassenen waren niet meer praktiserend op de uiterlijke, herkenbare manier, als ze überhaupt nog praktiseerden, en afgezien van de oudere middenstanders zoals de kleermaker en de koosjere slager – en de ziekelijke of afgeleefde grootouders die noodgedwongen bij hun volwassen kinderen inwoonden – sprak niemand in de buurt met een accent. Rond 1940 praatten joodse ouders en hun kinderen in de zuidwesthoek van New Jerseys grootste stad met elkaar in een Amerikaans Engels dat meer weg had van de taal die in Altoona of Binghamton werd gesproken dan van de bekende dialecten die aan de overkant van de Hudson door onze joodse tegenhangers in de vijf wijken van New York City werden gebezigd. Hebreeuws schrift was met behulp van sjablonen op de etalageruit van de slagerij aangebracht en in de puilen van de kleine buurtsynagogen gegrift, maar nergens anders (afgezien van de begraafplaats) liep je oog de kans het alfabet van het gebedenboek te ontmoeten in plaats van de vertrouwde letters van de landstaal die door vrijwel iedereen voor alle denkbare doeleinden, hetzij verheven, hetzij laag bij de gronds, gewoonlijk werden gebruikt. Bij de kiosk voor de snoepwinkel op de hoek kochten tienmaal zoveel klanten de *Racing Form* als het Jiddische dagblad *Forvertz*.

Israël bestond nog niet; zes miljoen Europese joden hadden nog niet opgehouden te bestaan, en wat het verre Palestina (onder Brits mandaat sinds de ontbinding in 1918 door de zegevierende geallieerden van de laatste buitengewesten van het ter ziele gegane ottomaanse rijk) ons in Amerika aanging, was mij een raadsel. Toen er om de paar maanden 's avonds als het donker was een vreemdeling, die wel een baard droeg en die niet één keer zonder hoed werd gezien, aan de deur kwam om in gebroken Engels een bijdrage voor de stichting van een joods nationaal thuisland in Palestina te vragen, wist ik, al was ik toch

geen dom kind, eigenlijk niet wat hij op ons trapportaal kwam doen. Mijn ouders gaven mij of Sandy wat kleingeld om in zijn collectebus te stoppen, een gebaar van barmhartigheid, dacht ik altijd, om een arme oude man niet te kwetsen tot wie het jaar na jaar maar niet scheen door te dringen dat we al drie generaties lang een thuisland hadden. Op school beloofde ik elke ochtend trouw aan de vlag van ons land en samen met mijn klasgenootjes bezong ik er op open dagen de wonderen van. Ik vierde met overgave de nationale feestdagen en genoot met volle teugen van het vuurwerk op de vierde juli, de kalkoen met Thanksgiving en de dubbele honkbalwedstrijd op de gedenkdag voor de gevallenen. Ons thuisland was Amerika.

Toen stelden de Republikeinen Charles Lindbergh kandidaat voor het presidentschap en werd alles anders.

Bijna tien jaar lang was Lindbergh in onze buurt een even grote held als overal elders. Het toeval wilde zelfs dat hij zijn drieëndertig uur lange solovlucht van Long Island naar Parijs in het kleine eendekker-tje, de *Spirit of St. Louis*, voltooidde op de dag in de lente van 1927 dat mijn moeder ontdekte dat ze zwanger was van mijn oudere broer. Als gevolg daarvan kreeg de jonge vliegenier, wiens waagstuk Amerika en de hele wereld in spanning had gehouden en wiens prestatie een toekomst van onvoorstelbare aeronautische vooruitgang beloofde, een bijzondere plaats in het rijtje familieanekdotes dat in het leven van een kind de eerste samenhangende mythologie vormt. Het mysterie van de zwangerschap en de heroïek van Lindbergh verleenden samen een aan het goddelijke grenzende voornaamheid aan mijn eigen moeder, voor wie de incarnatie van haar eerste kind met niets minder dan een aankondiging op wereldschaal gepaard was gegaan. Sandy zou dit moment later vastleggen in een tekening die het samengaan van deze twee grote gebeurtenissen in beeld bracht. In de tekening – gemaakt toen hij negen was en onbedoeld herinnerend aan de affichekunst van de Sovjet-Unie – situeerde Sandy haar mijlenver van huis, te midden van een opgetogen menigte op de hoek van Broad Street en Market Street. Een slanke jonge vrouw van drieëntwintig met donker haar en een glimlach van onvervalst plezier, merkwaardig genoeg alleen, in

haar gebloemde keukenschort op het kruispunt van de twee drukste verkeersaders van de stad, met één hand wijd gespreid over de voorkant van haar schort, waar de omvang van haar heupen nog bedrieglijk meisjesachtig is, terwijl ze met de andere als enige in de menigte naar de hemel wijst waar de *Spirit of St. Louis* zich boven het centrum van Newark vertoont, precies op het moment dat het tot haar door-dringt dat ze – een prestatie die voor een sterveling niet minder glorie-rijk is dan die van Lindbergh – Sanford Roth heeft ontvangen.

Sandy was vier en ik, Philip, was nog niet geboren toen in maart 1932 het eerste kind van Charles en Anne Morrow Lindbergh, een jon- getje van wie de geboorte twintig maanden eerder door de hele natie met vreugde was begroet, uit het afgelegen nieuwe huis van zijn ou- ders in Hopewell, New Jersey, werd ontvoerd. Tien weken later werd het half vergane lijkje bij toeval gevonden in een bos een paar kilome- ter verderop. Het kind was ofwel vermoord of per ongeluk gedood nadat het uit zijn bedje was gehaald en in het donker, nog in nachtkle- dij, uit een raam van de kinderkamer op de tweede verdieping en via een geïmproviseerde ladder naar de begane grond gedragen, terwijl het kindermisje en de moeder zich elders in het huis aan hun gewone avondlijke bezigheden wijdden. Tegen de tijd dat het proces wegens ontvoering en moord twee jaar later in Flemington, New Jersey, ein- digde met de veroordeling van Bruno Hauptmann – een vijfendertig- jarige Duitse crimineel die met zijn Duitse vrouw in de Bronx woon- de – was de heldendaad van 's werelds eerste transatlantische piloot doortrokken van een pathos dat hem transformeerde tot een gekwel- de titaan, vergelijkbaar met Lincoln.

Na het proces verlieten de Lindberghs Amerika, in de hoop met een tijdelijk verblijf buitenslands een nieuwe Lindbergh-spruit voor onheil te behoeden en iets van de privacy te hervinden die ze zozeer op prijs stelden. Het gezin verhuisde naar een klein dorpje in Eng- land, en van daaruit ondernam Lindbergh, als gewoon burger, de reis- je naar nazi-Duitsland die hem naar de mening van de meeste Ame- rikaanse joden in een schurk veranderden. In de loop van zes bezoeken, waarbij hij zich met eigen ogen kon vergewissen van de omvang van de Duitse oorlogsmachine, werd hij met veel vertoon onthaald

door luchtmaarschalk Göring, werd hij met veel ceremonieel namens de Führer onderscheiden en noemde hij Duitsland ‘het interessantste land’ ter wereld en zijn leider ‘een groot man’. En al deze interesse en bewondering *nadat* Hitlers rassenwetten van 1935 Duitslands joden hun burgerrechten, maatschappelijke rechten en eigendomsrechten hadden ontnomen, hun staatsburgerschap hadden nietigverklaard en huwelijken tussen joden en Ariërs hadden verboden.

Toen ik in 1938 voor het eerst naar school ging, was Lindbergh een naam die bij ons thuis dezelfde soort verontwaardiging teweegbracht als de wekelijkse radiopraatjes van pater Coughlin, de priester uit de buurt van Detroit die een rechts weekblad met de naam *Social Justice* redigeerde en met zijn antisemitische venijn tijdens de moeilijke crisisjaren de gemoederen van een aanzienlijk gehoor opzweepte. Het was in november 1938 – voor de Europese joden het donkerste, onheilspellendste jaar in achttien eeuwen – dat de nazi’s in heel Duitsland de ergste pogrom in de nieuwe geschiedenis, de Kristallnacht, ontketenden: synagogen gingen in vlammen op, huizen en bedrijven van joden werden vernield, en tijdens een nacht waarin de afschuwelijke toekomst zich al aftekende, werden duizenden joden uit hun huizen gehaald en naar concentratiekampen vervoerd. Toen iemand Lindbergh de suggestie deed dat hij als antwoord op deze ongekend barbaarse bejegening door een staat van haar eigen inheemse bevolking in overweging zou kunnen nemen het met vier swastika’s versierde gouden kruis dat hem namens de Führer door luchtmaarschalk Göring was uitgereikt, terug te geven, weigerde hij dit, omdat het publiekelijk afstand doen van het Kruis van Verdienste van de Duitse Adelaar een ‘onnodige belediging’ van de nazi-regering zou inhouden.

Lindbergh was de eerste beroemde levende Amerikaan die ik leerde haten – zoals president Roosevelt de eerste beroemde levende Amerikaan was die ik leerde liefhebben – en dus vormde zijn kandidaatstelling door de Republikeinen om het in 1940 tegen Roosevelt op te nemen meer dan wat ook in het verleden een aanslag op dat kolosale geschenk van persoonlijke veiligheid dat ik als Amerikaans kind van Amerikaanse ouders op een Amerikaanse school in een Ameri-

kaanse stad in een Amerika in vrede met de wereld als vanzelfsprekend had beschouwd.

De enige vergelijkbare bedreiging had zich dertien maanden eerder voorgedaan, toen aan mijn vader op grond van zijn constant hoge verkoopcijfers als verzekeringsagent voor het Newarkse filiaal van Metropolitan Life tijdens de moeilijkste jaren van de Depressie een promotie werd aangeboden tot souschef belast met de leiding over de agenten van het filiaal in Union, tien kilometer westelijk van waar wij woonden, een plaats waarvan de enige bijzonderheid voorzover ik wist een drive-inbioscoop was die zelfs bij regen nog films vertoonde. Als souschef kon mijn vader al gauw vijfenzeventig dollar per week verdienen en na een jaar zelfs wel honderd per week, wat in 1939 voor mensen als wij een vermogen betekende. En omdat er tijdens de Depressie in Union eengezinswoningen voor een paar duizend dollar te koop stonden, zou hij in staat zijn een droom te verwezenlijken die hij tijdens een straatarme jeugd in een Newarkse huurkazerne had gekoesterd: een eigen huis in Amerika te bezitten. ‘De trots van het bezitten’ was een geliefde uitdrukking van mijn vader, de verwoording van een gedachte die voor hem even wezenlijk was als brood, een gedachte die niets te maken had met maatschappelijk aanzien of opzichtig consumptisme, maar alles met zijn status als kostwinner voor zijn gezin.

Het enige nadeel was dat mijn vader, omdat Union evenals Hillside een niet-joodse arbeidersplaats was, hoogstwaarschijnlijk de enige jood op een kantoor van zo’n vijfendertig mensen, mijn moeder de enige jodin in onze straat en Sandy en ik de enige joodse kinderen op onze school zouden zijn.

De zaterdag nadat mijn vader het aanbod van de promotie had gekregen – een promotie die, boven alles, aan het verlangen naar een klein beetje financiële zekerheid van een gezin in crisistijd voldeed – vertrokken we met ons vieren na het middageten om een kijkje te gaan nemen in Union. Maar toen we daar door de woonbuurten reden en door de autoramen naar de twee verdiepingen hoge huizen tuurden – niet allemaal precies hetzelfde maar toch allemaal met een

serre aan de voorkant en een kortgeschoren gazonnetje en een heg en een sinteloprit naar een enkele garage, doodgewone huizen, maar toch ruimer dan ons driekamerwoningje en erg veel lijkend op de witte huisjes in de films over het pure, onbedorven landelijke Amerika – toen we daar rondreden werd onze naïeve vreugde over onze verheffing tot de klasse der eigenhuisbezitters, voorspelbaar genoeg, verdrongen door onze twijfels aan de reikwijdte van de christelijke naastenliefde. Mijn anders zo flinke moeder reageerde op mijn vaders ‘Wat vind jij ervan, Bess?’ met een enthousiasme waarvan zelfs een kind de onechtheid kon voelen. En zo jong als ik was, kon ik vermoeden waarom; omdat ze dacht: Ons huis wordt het huis ‘waar die joden wonen’. Dat wordt Elizabeth van voren af aan.

Elizabeth, New Jersey, was, toen mijn moeder daar in een appartement boven de winkel van haar vader opgroeide, een industriële havenstad ter grootte van een kwart van Newark, gedomineerd door de Ierse arbeidersklasse en haar politici en het fijnmazige parochieleven dat zich afspeelde rond de vele kerken van de stad, en hoewel ik haar nooit heb horen klagen dat ze als kind in Elizabeth uitgesproken slecht was behandeld, had ze pas na haar huwelijk en haar verhuizing naar de nieuwe joodse wijk in Newark het zelfvertrouwen gevonden op grond waarvan ze eerst ‘klassenmoeder’ in de oudercommissie was geworden, daarna vice-voorzitter van de oudercommissie belast met het opzetten van een speeltuinmoedersclub, en ten slotte de voorzitter van de oudercommissie die, na in Trenton een congres over kinderverlamming te hebben bijgewoond, het initiatief had genomen tot een jaarlijks March of Dimes-bal op 30 januari – de verjaardag van president Roosevelt – waar de meeste scholen in Newark zich achter schaalden. In de lente van 1939 beleefde ze haar tweede succesvolle jaar als leidster met progressieve ideeën – ze steunde al energiek een jonge lerares maatschappijleer die zich inzette voor het introduceren van ‘aanschouwelijk onderwijs’ in de klaslokalen van de Chancellor School en nu stelde ze zich onwillekeurig voor hoe het zou zijn om alles te verliezen wat ze bereikt had door echtgenote en moeder te worden in Summit Avenue. Mochten we het geluk hebben een huis te kopen en te betrekken in een van de straten van Union die we nu op hun

lentebest zagen, dan zou niet alleen haar status terugvallen tot wat ze was toen ze opgroeide als de dochter van een joodse immigrant die een kruidenierswinkel dreef in het Ierse katholieke Elizabeth, maar tot overmaat van ramp zouden Sandy en ik gedwongen worden haar eigen ingeperkte jeugd als buitenstaanders in onze buurt te herleven.

Ondanks mijn moeders stemming deed mijn vader wat hij kon om bij ons de moed erin te houden, door ons eraan te herinneren dat wij, als we eenmaal in zo'n huis woonden, niet meer met ons tweeën een slaapkamertje en één kast zouden moeten delen, en ons zelfs uit te leggen hoeveel voordeliger het was een hypotheek af te lossen dan huur te betalen, een lesje in elementaire economie dat abrupt eindigde toen hij voor een rood licht moest stoppen naast een soort uitspanning die één hoek van de wegkruising in beslag nam. Er stonden groene picknicktafels onder de lommerrijke schaduwbomen en op deze zonnige weekendmiddag snelden er obers in witte met tressen versierde jasjes rond met dienbladen vol flessen, karaffen en borden, en om de tafels zaten mensen van alle leeftijden die sigaretten, pijpen en sigaren rookten en stevig dronken uit hoge glazen en pullen van aardewerk. Ook was er muziek – een accordeon werd bespeeld door een dik mannetje in korte broek en kniekousen die een hoed droeg getooid met een lange veer.

'Klootzakken!' zei mijn vader. 'Gore rotfascisten!' en toen sprong het licht op groen en reden we zwijgend verder om het kantoorgebouw te gaan bezichtigen waar hij binnenkort zijn kans zou krijgen om meer dan vijftig dollar per week te gaan verdienen.

Het was mijn broer die, toen we die avond naar bed gingen, uitlegde waarom mijn vader zijn zelfbeheersing had verloren en in het bijzijn van zijn kinderen hardop had gescholden: die gemoedelijke uitspanning midden in de stad werd een biertuin genoemd, die biertuin had iets te maken met de Duits-Amerikaanse Bund, de Duits-Amerikaanse Bund had iets te maken met Hitler, en Hitler, dat hoefde niemand mij te vertellen, had alles te maken met het vervolgen van joden.

Het roesmiddel van het antisemitisme. Dat werd in mijn verbeelding wat ze die dag allemaal zo vrolijk in hun biertuin zaten te drin-

ken – net als alle nazi's overal ter wereld die pint na pint vol antisemitisme achteroversloegen als was het een middel tegen alle kwalen.

Mijn vader moest een ochtend vrij nemen van zijn werk om naar het hoofdkantoor in New York te gaan – naar het hoge gebouw waarvan de hoogste toren gekroond was met het baken dat door zijn maatschappij trots als 'Het licht dat nimmer dooft' werd betiteld – om daar het hoofd filialen mee te delen dat hij de promotie waar hij zo naar verlangd had niet kon aanvaarden.

'Het is mijn schuld,' verklaarde mijn moeder toen hij bij het avondeten begon te vertellen wat daar op de dertigste verdieping van Madison Avenue nummer 1 was gebeurd.

'Het is niemands schuld,' zei mijn vader. 'Voor ik vertrok heb ik verteld wat ik tegen hem ging zeggen, en dat ben ik hem gaan zeggen en verder niks. We gaan niet naar Union verhuizen, jongens. We blijven gewoon hier.'

'En wat deed hij toen?' vroeg mijn moeder.

'Hij wachtte tot ik was uitgepraat.'

'En toen?' vroeg ze.

'Toen stond hij op en schudde me de hand.'

'Zei hij niets?'

'Hij zei: "Het ga je goed, Roth."''

'Hij was kwaad op je.'

'Hatcher is een heer van de oude stempel. Grote, lange goj. Ziet eruit als een filmster. Zestig jaar en nog zo fit als een hoentje. Dat zijn de mensen die de touwtjes in handen hebben, Bess – die verspillen hun tijd niet met zich kwaad te maken op zo iemand als ik.'

'En wat nu?' vroeg ze, alsof alles wat er gebeurde als gevolg van zijn gesprek met Hatcher alleen maar slecht kon zijn, of zelfs noodlottig. En ik dacht dat ik begreep waarom. Doe je best en je kunt het – dat was het axioma waarin we door onze beide ouders waren onderwezen. Aan tafel hield mijn vader zijn jonge zoons keer op keer voor: 'Als iemand je vraagt: "Is dit karwei iets voor jou? Kun je het aan?" dan zeg je: "Natuurlijk." Tegen de tijd dat ze ontdekken dat je het niet kunt, heb jij het al geleerd, en dan mag jij het doen. En wie weet, misschien blijkt het wel de kans van je leven te zijn.' Maar daar

in New York had hij heel iets anders gedaan.

‘Wat zei de baas ervan?’ vroeg ze. Wij vieren noemden de directeur van mijn vaders kantoor in Newark, Sam Peterfreund, altijd ‘de baas’. In die dagen van heimelijke quota die ervoor moesten zorgen dat er zo weinig mogelijk joden werden toegelaten tot de universiteiten en hogescholen, en van onbetwiste discriminatie waardoor aan joden belangrijke promotiekansen in de grote bedrijven werden ontzegd en van drastische beperkingen van joods lidmaatschap bij duizenden maatschappelijke organisaties en gemeenschapsinstellingen, was Peterfreund een van de eersten van een handjevol joden die het bij Metropolitan Life ooit tot een leidende functie hadden geschopt. ‘Hij heeft je aanbevolen,’ zei mijn moeder. ‘Wat moet hij ervan denken?’

‘Weet je wat hij tegen me zei toen ik terugkwam? Weet je wat hij me vertelde over dat filiaal in Union? Het wemelt daar van de drinkebroers. Daar staat het om bekend. Hij had mijn beslissing niet willen beïnvloeden. Als ik dit had gewild, had hij me niets in de weg willen leggen. Het staat erom bekend dat agenten er ’s ochtends twee uurtjes werken en dan de rest van de tijd in de kroeg zitten of nog erger. En daar moest ik dan heen, de nieuwe jood, de grote nieuwe jidse baas voor wie die gojim allemaal dolgraag willen werken, en ik moest daar dus heen en die lui in de kroeg van de vloer gaan rapen. Ik moest daarheen om ze aan hun plicht jegens vrouw en kinderen te herinneren. O, wat zouden ze dat prachtig hebben gevonden, als ik ze die lol had gegund. Je kunt je wel voorstellen hoe ze me achter mijn rug genoemd zouden hebben. Nee, ik ben beter af waar ik ben. We zijn allemaal beter af.’

‘Maar kunnen ze je niet ontslaan omdat je nee hebt gezegd?’

‘Schat, ik heb gedaan wat ik heb gedaan. En daarmee uit.’

Maar ze geloofde niet wat hij haar verteld had dat de baas had gezegd; ze geloofde dat hij dat maar verzon, zodat zij zichzelf niet hoefde te verwijten dat ze geweigerd had haar kinderen naar een niet-joodse stad te laten verhuizen die een onderkomen bood aan de Duits-Amerikaanse Bund, en dat ze hem daarmee de kans van zijn leven had ontzegd.

De Lindberghs keerden begin 1939 terug om hun gezinsleven in Amerika weer op te vatten. Een paar maanden later, in september, viel Hitler, na Oostenrijk te hebben geannexeerd en Tsjecho-Slowakije onder de voet te hebben gelopen, Polen binnen en verklaarden Frankrijk en Engeland in antwoord daarop Duitsland de oorlog. Lindbergh was inmiddels in actieve dienst getreden als kolonel in het Army Air Corps en begon nu voor de Amerikaanse regering het land door te reizen en te lobbyen voor uitbreiding en versterking van het luchtmachtonderdeel. Toen Hitler in sneltreinvaart Denemarken, Noorwegen, Nederland en België bezette en Frankrijk tot overgave dwong en de tweede grote Europese oorlog van de eeuw echt op gang was gekomen, maakte de luchtmachtkolonel zich tot idool van de isolacionisten – en tot vijand van Franklin D. Roosevelt – door zijn opdracht uit te breiden met de doelstelling Amerika ervan te weerhouden zich in de oorlog te mengen of de Engelsen en de Fransen enige hulp aan te bieden. Tussen hem en Roosevelt boterde het al lang niet, maar nu hij openlijk op massabijeenkomsten, op nationale radiozenders en in populaire tijdschriften verkondigde dat de president het land misleidde met beloften van vrede maar ondertussen ageerde en voorbereidingen trof om ons in de gewapende strijd te betrekken, begonnen sommigen in de Republikeinse Partij Lindbergh te propageren als de man wiens magie ‘de oorlogshitser in het Witte Huis’ van een derde termijn af kon houden.

Hoe meer Roosevelt het Congres onder druk zette om het wapenembargo te herroepen en de bepalingen van Amerika’s neutraliteit te versoepelen teneinde een Britse nederlaag te voorkomen, hoe vastberadener Lindbergh werd, tot hij uiteindelijk in zijn beroemde radio-toespraak voor een zaal vol juichende aanhangers in Des Moines, waarin hij onder ‘de vele belangrijke groepen die dit land willen dwingen aan de oorlog deel te nemen’ een groep signaleerde die nog geen drie procent van de bevolking vormde en die nu eens als ‘het joodse volk’, dan weer als ‘het joodse ras’ werd aangeduid.

‘Wie eerlijk is en over inzicht beschikt,’ zei Lindbergh, ‘kan onmogelijk getuige zijn van hun pro-oorlogspolitiek zonder de gevaren te zien die inherent zijn aan deze politiek, zowel voor ons als voor hen-

zelf? En vervolgens voegde hij daar met opmerkelijke openhartigheid aan toe:

Er zijn enkele joodse mensen met een vooruitziende blik die dit beseffen, en tegen interventie zijn. Maar de meerderheid beseft dit nog niet... Wij kunnen het hun niet kwalijk nemen dat ze opkomen voor wat ze als hun eigen belang beschouwen, maar wij moeten evenzo opkomen voor het onze. Wij kunnen niet toelaten dat de natuurlijke hartstochten en vooroordelen van andere volken ons land naar de ondergang voeren.

De volgende dag werden dezelfde beschuldigingen die in Lindberghs Iowa met luide bijval waren begroet, heftig veroordeeld door progressieve journalisten, door Roosevelts woordvoerder, door joodse instanties en organisaties, en zelfs vanuit de Republikeinse Partij door officier van justitie Dewey uit de staat New York en de Wall Street-nutsbedrijvenjurist Wendell Willkie, beiden potentiële presidentskandidaten. Zo hevig was de kritiek van Democratische kabinetsslede als de minister van Binnenlandse Zaken Harold Ickes, dat Lindbergh liever ontslag nam als reserveofficier dan nog langer onder een opperbevelhebber als president Roosevelt te moeten dienen. Het America First Committee, de breedst gedragen organisatie in de strijd tegen interventie, bleef hem echter steunen en hij bleef de populairste voorvechter van hun streven naar neutraliteit. Voor veel America First-leden stond Lindberghs bewering dat ‘de grootste joodse dreiging voor dit land bestaat in hun grote financiële aandeel en invloed in onze filmindustrie, onze pers en onze regering’ zelfs ondanks de feiten buiten kijf. Toen Lindbergh vol trots schreef over ‘onze erfenis van Europees bloed’, toen hij waarschuwde tegen ‘verwatering door vreemde rassen’ en ‘de infiltratie van minderwaardig bloed’, toen hij verklaarde dat het nodig was ‘het blanke ras te verdedigen’ (allemaal frasen die in dagboekantekeningen uit die jaren voorkomen), deed hij verslag van persoonlijke overtuigingen die gedeeld werden door een aanzienlijk deel van het doorsnee ledenbestand van America First, evenals door een in heel Amerika gedijende rabiate achterban

die zelfs nog omvangrijker en levenskrachtiger was dan een jood als mijn vader met zijn bittere haat jegens het antisemitisme – of een jodin als mijn moeder met haar diepgewortelde wantrouwen jegens christenen – ooit had kunnen vermoeden.

De Republikeinse conventie van 1940. Mijn broer en ik gingen die avond – donderdag 27 juni – slapen terwijl de radio in de woonkamer aan stond en onze vader, onze moeder en onze oudere neef Alvin naar de directe reportage uit Philadelphia zaten te luisteren. Na zes stemronden hadden de Republikeinen nog geen kandidaat genomineerd. Lindberghs naam was nog door geen enkele afgevaardigde genoemd, en vanwege een technisch conclaaf in een fabriek in het Midwesten waar hij geadviseerd had bij het ontwerpen van een nieuw jachtvliegtuig was hij niet aanwezig en werd hij ook niet verwacht. Toen Sandy en ik naar bed gingen was de conventie nog verdeeld tussen Dewey, Willkie en twee machtige Republikeinse senatoren, Vandenberg uit Michigan en Taft uit Ohio, en het zag er niet naar uit dat er snel een achterkamertjesdeal zou worden gesloten door partijbonzen zoals ex-president Hoover, die door Roosevelt verpletterende verkiezingsoverwinning in 1932 uit het Witte Huis was verdreven, of gouverneur Alf Landon, die door Roosevelt vier jaar later in de grootste politieke aardverschuiving in de geschiedenis zelfs nog smadelijker was verslagen.

Omdat het de eerste drukkend warme avond van die zomer was, stonden in alle kamers de ramen open en konden Sandy en ik de gang van zaken blijven volgen zoals die uit onze eigen huiskamerradio en de radio in het appartement onder het onze klonk en – aangezien ons huis slechts door een steeg ter breedte van één auto van het huis ernaast gescheiden was – ook uit de radio's van onze burens aan weerszijden en tegenover ons. Daar dit zich afspeelde lang voordat raam-airconditioners de geluiden van de tropische avond in een buurt overstemden, schalde de uitzending door het hele blok van Keer Street tot Chancellor Street – een blok, tussen haakjes, waar in de meer dan dertig tweegezinswoningen en het kleine nieuwe flatgebouw op de hoek van Chancellor Avenue niet één Republikein woonde. In straten als de

onze stemden de joden onveranderlijk Democratisch zolang Franklin D. Roosevelt de lijst aanvoerde.

Maar wij waren nog kinderen en vielen ondanks alles algauw in slaap, en waarschijnlijk zouden we tot de ochtend hebben doorgeslapen als Lindbergh niet – terwijl de Republikeinen ook na de twintigste stemming nog niets waren opgeschoten – om achttien over drie zijn onverwachte intrede had gedaan op de conventievloer. De slanke, lange, knappe held, een lenige, atletische verschijning van nog geen veertig jaar oud, arriveerde in zijn vliegerskostuum nadat hij nog maar enkele minuten tevoren met zijn eigen vliegtuig op het vliegveld van Philadelphia was geland, en bij zijn binnenkomst bracht een golf van bevrijdende opwinding de verflenste conventiegangers weer op de been om in koor ‘Lindy! Lindy! Lindy!’ te schreeuwen, wel dertig glorieuze minuten lang, en zonder dat de voorzitter ingreep. Achter de geslaagde opvoering van dit spontane pseudo-religieuze toneelstukje zaten de machinaties van senator Gerald P. Nye van North Dakota, een rechtse isolationist die snel de naam van Charles A. Lindbergh uit Little Falls, Minnesota, op de kandidatenlijst zette, waarop twee van de meest reactionaire leden van het Congres – congreslid Thorkelson van Montana en Congreslid Mundt van South Dakota – de nominatie steunden, en op vrijdag 28 juni om vier uur precies in de ochtend koos de Republikeinse Partij bij acclamatie als haar kandidaat de reactionaire fanaticus die op de radio voor een nationaal gehoor de joden had uitgemaakt voor ‘andere volken’ die hun enorme ‘invloed hadden aangewend... om ons land naar de ondergang te voeren’ in plaats van eerlijk te erkennen dat wij een vrij kleine minderheid van staatsburgers vormden die in aantal verre overtroffen werden door onze christelijke landgenoten, die als regel door religieus vooroordeel uit publieke functies werden geweerd en die beslist in hun trouw aan de beginselen van de Amerikaanse democratie niet onderdeden voor een bewonderaar van Adolf Hitler.

‘Nee!’ was het woord dat ons wekte, ‘Nee!’ geroepen door een luide mannenstem in ieder huis van het blok. Onmogelijk. Nee. Niet voor president van de Verenigde Staten.